

Pannonia: kép és jelkép

„nem csikorognak a fák a kertben”
(Horatius)

Egy nem egészen ártatlan klassziszról kellene kimondani: nincs az életben és nincs az irodalomban. A valóság pedig az, hogy a pannon derű nem önszuggesztió, nem értelmetlen szellemidézés. Jönnie kellett! Ha talán nem is olyan tételesen, ahogy időnként tendál, rásimul, ráüt némely művekre. Teoretikusok születték? A jeges szenvedéssel szembeszálló szív bátorsága? Utóvégre a római erény rendelkezik annyi családiassággal, hogy a meghittség is beleférjen. Csaljuk vele egymást, vagy csak valami legendás régiségben szeretnénk talpra állni?

Íme, tegyük fel, hogy pannonok, méghozzá derűs pannonok vagyunk. Egy darabig barbárok. De birodalombeliek. Finomodók, italikus népekhez csatlakozva, Róma felemelkedésének hála, nyelvünk: világnyelv; igaz, hogy mindez a megelégedettségre is jogcímet adó állapot: provinciális alapozású. Nem baj, elég annyi, hogy Arrabona vagy Sopianae környékéről itt rekedhetett éppenséggel egy kevéske ember-mag: s kihajtott, felnőtt, elhervadt, újra kihajtott, tehát ősünk ő – ő is! És puritánságában görög juss rejlik.

De elég-e annyi, hogy a históriák Pannonia több virágkoráról mesélnek? Elég-e annyi, hogy Domitianus idején befejeződik a limes, a védvonal kiépítése; hogy ölel a Duna; hogy addig üdv – már ha üdv – a pannon-lét, mígnem 433-ban Pannonia mindenestül a hunok kezére kerül?

A néparadat ténye itt a Kárpátok karéjában ugyan néha-néha kit ne sodorna vissza legalább egy gondolat erejéig a múltba: kerengett e helyt körbe-körbe, és szétfutott annyiféle népség! Elszakadni, kiáradni, hazatérni. Örök forgalom a térben s a gondolatban. S igazán: az ember alig is képes pontos magyarázatát adni, mi oly magával ragadó abban, hogy egészen másfélével kecsegteti a történelem, mint a képzelet ásványi rétegei. Hirtelen nagyon is univerzális jelentésű Goethe kiáltása: „Az idő az én terem.”.

A pannon derűnek, mint valami különleges jegyzettségnek persze mindehhez alig van köze – mintha az alkotói önelégetésben egy pihenőhelyre mutatnánk, tessék, a feltehetően nosztalgiákból eredő találmány. Elintézhető egy kézlegyintéssel. Maradjon az, ami: kommentátori illúzió. Ám mégis: valami! Ha nem is szenzációja, de cégére valaminek.

Ahhoz a múlthoz tartozik, amelyre szem-lehunyvva és kellő fantáziával illik gondolni. Az a lételem, ami volt, és ami egyre inkább nincs. Naponta apróbbra fűrészelt emlék. Képzelet-táp. Hiányérzés. Viszont a művészet mérlegkezelői bárkit betuszkolhatnak e cégér alá, kivált a dunántúliak közül; végtére is a hajdani Pannonia a mai hazából a dunántúli traktust fedte le, jó bőven.

Dunántúl? Egy darab Pannonia? Eszerint a történelmi egzisztencia ősi felét illetően merész gondolattársításokat igényelhetünk? Az ókori Latium, s megint Róma, az impérium, Mars, Minerva és Vénusz mosolya, a biztosság.

De talán más is volna itt; más és fundamentálisabb!

Amit beásott az idő, kimutatja a tér. „Én szülőföldemet, a nyájas Dunántúlt, mindig kéknek láttam (...) a Dunántúl olasz egeket és dombokat idéz” – írja Babits, miközben a magyar jellemről töpreng.

Helyben vagyunk hát: nem igaz, hogy a pannon derű nincs az életben és nincs az irodalomban.

A színt, a miliót: a szín és a milió hozza mindig újra emlékezetbe. A költészet nagy tájrajongói épp erre építenek. Kint a vidékben tenyészik számukra valami – valami lényegbevágó, amit észre kell venniük, s várni, míg ez a lelküket érintő benyomás esztétikai komolysággá érik. Ismerjük az ideát, amely kemény súlyokat akasztana le a szavakról, s próbálná a romlatlanság felé terelni a költészetet, ami eszerint

önmagát beszélő nyelv. Kevés ennél ingatagabb kijelentés kereng a költészetről. Önmagát beszéli? Jó! De hol van innen az ő-s-modernnek konok törekvése – hogy ők aztán kézbe sem veszik a lantot, ha mindjárt nem a tanúságtevésért, gyónás végett. Akár önmagát beszéli, akár nem, ennek a költészetnek valahol lennie kell. Az ösztönben, az akaratban, a látásban, és annak látásában is, ami nem itt, hanem másutt van. S az ösztönt, az akaratot, a látást többek közt nem éppen a tájegyediség; nem a legszembeötlőbb és a közvetlenül megragadható milió turbálja-e? Nem biztos, hogy a szubsztancia csak elképzeltető; a jó szemnek tán világosan kínálkozik. Egy táj alapos szemrevételezése kísérlet az idő bizonyos áttekintésére. „Soha nem felejttem el, hogy a táj, ami előtttem van, mögöttem folytatódik” – mondja Egry József.

A pannon derű azonban nem túl sok lírát, fantáziát és keretet enged meg a címzettjének. Mert azonnal szempont. A derű aspektusa és látószöge. De figyeljünk: vegyük csak a szikárabb s egyúttal bonyodalmasabb változatot, csak ezt: pannon. A pannon fogalma kimondva: mintha mindjárt a hellént is idézi. Mindkettő antik. S egyaránt népévé szegődni a civilizálódásnak és az alkotásnak, az már nem mindennapi működés. Ha tényleg pannonok lennénk, latinok lennénk; latinok és a latinok szellemi ősei. Egy kicsit – akarva-akaratlan – azok is vagyunk; azok, akikben hajdan először rögzült a világirodalom, aztán a keresztény kultúra és literatúra. (Például Zrínyinél nyilvánvaló visszhang Homérosz: „Fegyvert s vitézt éneklek...”, de Vergilius is felismerhető nála. Emez írja: „Én, aki valaha ily könnyű sípot fújtam...”, Zrínyi pedig így intonál: „Én az ki azelőtt ifiu elmével / Játszottam...”)

Egy hatalmas, birodalmi kultúra és irodalom, pláne, ha alkotásaiban is birodalmi rangú, csak nyerhet a távolság révén. Mindent, ami érdekében áll, felvesz a messzeségből. Pannonnak lenni és hozzá derűsnek: nem kis egyezés a sorssal. És némi nosztalgikus revánsjáték is; történelmi feltételes mód; a kész, fixált, hajdani eredetű szépség hátha csupa sarkallás, sugallat. És e minőség hátha az abszolúttal könnyedebb kontaktusban született, s merőben inspiratív körülmények közepette. Önnön gyermekségünk a saját romjain a legnagyobbval; mért ne lehetett volna egyszer a miénk a derűs nívó, a minőségromboló nívótlan leckék helyett?

A táj, miként a föld maga, nemcsak színpad; a földön, a hely szellemétől áthatottan, és sehol, sehogy másutt nem élheti át az ember a bizonyosat bizonyosabban. Anyag és belátás; a táj minden redőjében történelem lappang. Petőfi költészete végigvisz egy hangulatot, melynek felét sem kaptuk volna meg a költő síkvidékisége nélkül. De ne értsük félre: itt nem a létrehozott művek minősítéséről van szó. Hanem egy színről. Petőfi véges világa: a végtelen róna. Mint a hasonló sóvárgástól hajtott Berzsenyinél a domb, a magaslat; valahogy állandóan igazítania kell költői viselkedésén, mielőtt nekiveselkedne a következő magaslatnak. Kálváriája a növekedés, nem a csikorgás.

A bukolikus Dunántúl költőinél mindig hátravan még egy lépés, ehhez képest a síkságon elég szétnézni, s a tér azonnal a tekinteté. Nem okvetlenül könnyebb stáció, de más. Számunkra tehát Pannónia azonosságáért és maradandóságáért, s máig meglévő Itália-vonzalmunkért, amely vonzalom szinte már magában kompozíció, a megörökölt hely és a művészet áll jól. S e művészet akként alakítja és adja tovább a pannonságot, ahogy egy-egy kor megőrző jellege apad vagy erősödik. Ember a tájban, táj – nem is, inkább: természet – az emberben! A természet végtelen és örökkévaló, birokba vesz, vagy éppen összezavar; sosem fér el csak egyetlen képen; inkább uralkodik, semmint körülölel. És római antik változatában a későbbi még egyenetlenebb kultúrák felett: semmivel fel nem cserélhető, de kimondott, tehát akár folytatható entitás; a Vergilius-, Horatius-, Ovidius-félék alapítása. A táj, egy darab a természetből, akármekkora szabott is, nyilvánvaló, tényleges, érzéki. Ujjal mutathatsz rá: hol nagyot fáradsz, hol nagyot kalandozol benne; hullámzó, színes, fordulatos. Mindenesetre kézzelfogható formájával vagy formátlanságával szólít meg. Vergilius e kettősséget fejezi ki, a konkrétumot és szimbólumot; saját természetét és látását festve le: „Romlik az életben minden, hátrálni törekszik, / Mint amidőn evezőruddal víz ellen erőlködsz / Csónakodon, de kezéd valahogy lebecsátja lapátját, / S akkor a fürge folyó ladikod tüstént viszi vissza.”

Vergilius óta némi félreértés eshetett. Lepaktálás, harc, rajongás váltakozó hullámverésében viszonyulunk a természethez. De téves hinni, hogy a természet vagy a táj csupán színben, formában; mondjuk szélfúttá növényekben s ugránczó állatokban jelenik meg. Annyi szignált ró körübénk és belénk, csak győzzük értelemmel!

A táj alapnyelve a beszédes némaság, a természeté a mozgás. A natúra nem utolsó sorban (minthogy beletartozik a lelkialkat, a jóság, a gonoszság, az öröm, a bánat, a szenvedély és a gondolat) az idegélet panteizmusa. Hogy csupán ennyi volna, ily világosan létezve, azt régen elrontottuk. E tekintetben is kizökött az idő. Ámde a mérték energiájára szomjas embert a vágy, a nosztalgia, netán a bölcsesség vissza-visszalódítja oda, ahol a természet és a törvény, meglehet, sosem volt abszolút makulátlan egyenértékűség, de olyan élesen kétarcú sem, mint ma.

Vergilius fürge folyamát követve, az 5. század nemcsak a Pannonia nevű provincia végideje. Hanem avarok, onogurok, hunok hadászati és minden bizonnyal gazdasági okból történő nyugatra vándorlásának korszaka is. Mint ismeretes, 902-ben itáliai csapatok foglalták el a Dunántúlt. A beérkező magyarok hódítása azonban nem ütközött különösebb ellenállásba. A 907-ben zajlott pozsonyi csata következményeként a katonailag ellenőrzött mezsgyék Ennsig tolódtak.

S az időben közeleg Augsburg, ami után az úgynevezett európai típusú államalapítás végleg kijelöli helyünket. Hol van már Pannonia?

A kételkedők szerint a szellemi és fizikai frissességnek, a lendületnek és a mértéknek egy olyan, a hétköznapokból és a mítoszból fakadó keveréke Pannonia, amelyet kimondani annyi, mint epekedve beszélni valóság és képzelet romolhatatlan elegyéről – valamiről, ami csakis részben létezhetett. Szellemi jussa ugyan sokszor felszínre bukkott, de mostanság szinte muszáj hitetlenkedni felette. De hogy melyik részét illetően: ki tudja már? A kósza lelkekben Pannónia birodalmak anteuszi talaja. Igaz, hogy fegyelmeltebben is leírható: római provincia, melyből a mi örökségünk bizonyos tárgyi maradvány. Csakhogy ez így félrevezető! Ha a lefolyt idő termékenysége az, hogy a dolgoknak minél több oldalát kívánjuk látni, a carpe diem a legkevésbé sem iskolás intés, nem egyszerű figyelmeztetés, hanem szemlélet. Az a reggeli világosság, amelyben mindig benne dobog valami lelkesítő odaadás: értékessé kell tenni, és értékesíteni a napot. A lázadó, a néha kevély, de az alázatra is képes alkotásról van szó. Arról, hogy huszonnégy óránként ki kell formálni egy új nyelvet, amely ugyanakkor hosszú évszázadok tüntetően szilárd és érvényes kifejezőeszköze. Amikor a lázadók és az építők létszáma közel azonos, s az arcuk is valamelyest hasonló, a derű már-már megokolt.

E derű hipotézis; annak feltételezése, hogy a történelem mégsem csak kétségbeesésre ösztökél. Mielőtt azonban értékeinek igazolásába fognánk, nézzünk szét. „Mint mikor az erdőn lombba szűrődik a fény...”

Mindhányszor meg kellene alapoznunk egy értéket, ebben az ovidiusi félfényben leledzünk. Itt kezdődik a gondolat drámája; egy újabb erőfeszítés, egy újabb limes átlépése. S azután?

Akármiként, de tessék a szív életigényét is bekalkulálni. Mielőtt faktummá válnék, hogy csupán kérdéstől kérdésig létezzünk, s alig lehet megkülönböztetni a hihetőt a hihetlentől.